

ВІДЗИВ

офіційного опонента на дисертацію Рупташ Ольги
Василівни «Евристичний потенціал поняття
смыслу в гуманітарнонаукових парадигмах
знання», подану на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук за спеціальністю
09.00.09 – філософія науки

Якщо йдеться про предмет дослідження філософії та методології науки, то й до сьогодні, в першому наближенні, виникає враження, що мова йде про філософію природознавства. Попри давно вже задекларованому «гуманітарному повороті» статус гуманітарії в структурі сучасної науки залишається предметом дискусій.

Очевидним стає дисбаланс між духовно-етичним та науково-технічним розвитком людства. Гуманітарія втрачає свою значимість під тиском домінування суто прагматичних орієнтацій. Саме цей дисбаланс призводить до абсурду сучасної технології, коли могутні технічні засоби розповсюджують банальності, малоцінну та беззмістовну інформацію (Ж.Еллюль). Клод Леви-Строс зазначав, що ХХІ століття буде століттям гуманітарного знання, якщо воно буде взагалі.

Гуманітарне знання та гуманітарна освіта є надзвичайно складними утвореннями, які завжди були в центрі уваги як широкої громадськості, так і владних інституцій. На наших теренах останні активно залучалися перш за все в ідеологічних цілях, зокрема, в процесі обґрунтування таких ідеологем як "формування нової людини", "всебічне врахування людського чинника в соціальному будівництві" тощо. Осмислення його статусу і значимості в подальшому розвитку наукового пізнання почалося зовсім недавно.

У запропонованій вченій раді дисертаційній роботі О.В.Рупташ «Евристичний потенціал поняття смыслу в гуманітарнонаукових парадигмах знання» пропонується експлікація семантики поняття «смысл», визначається його

креативний потенціал в процесі формування новітніх тенденцій розвитку гуманітарії, здійснюється виявлення її загальнонаукових ознак, завдяки чому це поняття набуває особливого соціокультурного значення. Феномен смислу наближає дослідника до надбання мудрості, здатної акумулювати в собі «вселюдський історичний досвід», накопичений у сферах міфології, релігії, науки та мистецтва що, крім всього іншого, як сподівається дисертантка, буде сприяти подоланню цінностям споживання і песимістичних закликів відмови від досягнень науково-технічного поступу.

Дослідження розпочинається з аналізу світоглядного підґрунтя проблеми смислу в доволі широкому діапазоні «від синкретизму до плюралізму інтерпретацій». Полісемантичність поняття «смислу» дисертантка зводить до кількох типів між «двома полюсами буття»: наявного і належного. Такий підхід, на думку дисертантки, дозволяє визначити взаємозв'язок смислу буття, смислу пізнання і смислу діяльності.

Авторка цілком слушно формулює тезу про те що нині йдеться не лише про непродуктивність підлаштування гуманітаристики під стандарти природничих наук, а про гуманітаризацію ідеалу науковості загалом. У зв'язку з чим пропонує долучати до гуманітарної експертизи наукових відкриттів, крім, звичайно, експертів, самих авторів дослідження, тому, що ніхто не знає краще їх достоїнств і негативів пропонованих ними наукових проектів.

Багато уваги в роботі приділяється теоретико-методологічним, засадам досліджень смислу в гуманітарії. Подається аналіз концептуальних та методологічних аспектів в герменевтиці та феноменології, структуралізмі та постструктуралізмі. Саме в цих напрямках проявляється універсальна стратегія розуміння, подолання «культурної дистанції» між читачем та текстом (Пол Рікер), містерія суб'єктивного сприйняття об'єктивних знаків смислу (Вільгельм Дільтей), що є вкрай важливим для гуманітарії. Тут доречно відмітити детальний, місцями навіть надмірний, коментар поглядів Ф.Шлеєрмахера, В.Дільтея, Е.Гусерля, П.Рікера та ін...

Аналіз конститутивної ролі поняття «смысл» надає дисертантці можливість виявити важливі моменти постнекласичних трансформацій у філософії та методології науки, виокремити загальнонаукові риси сучасного гуманітарного знання. Зокрема в роботі доволі аргументовано показано, що поняття «смысл», будучи раніше категорією логіки та лінгвістики, набуває тенденції поширення своєї компетенції до категорії епістемології та аксіології, при цьому авторка доречно посилається на Т.Куна, К.Поппера, П.Фейєрабенда. Цікавим і досить продуктивним, як на мене, є параграф 3.3. «Загальнонаукова характеристика ідеалу гуманітарного знання», в якому формулюється висновок, що до сучасного гуманітарного знання висуваються такі ж вимоги, як і до природничого: обґрунтованість теоретичних тверджень, доведеність висновків дослідження, інтерсуб'єктивність, методологічна усвідомленість, прогностична здатність, визначеність понятійно-категорійного апарату (с.152). Тобто існують вагомі передумови певного поєднання методологічних і, навіть, концептуальних підходів гуманітарії та природознавства.

В роботі подається доволі ретельний аналіз епістемних та методологічних можливостей поняття «смыслу» в теоретичних побудовах гуманітарії. Розглядаються його логіко-лінгвістичні аспекти (площина знак і означуване), плюралізм підходів у психології, історичних концепціях, соціології, когнітивістиці. Загалом, як вважає дисертантка, поняття «смысл» постає стрижнем гуманітарнонаукових парадигм, яке не вичерпується лише розумом, його стосуються також такі феномени як віра, інтуїція, здоровий глузд, почуття. Смысл передбачає вихід за межі «утилітарних потреб сьогочасного моменту пізнання у цілісне поле світу, в якому індивідуальне – лише частка поряд із природним та соціокультурним» (с. 258).

Дисертаційне дослідження завершується визначенням смислотвірного потенціалу гуманітаристики в сучасному науковому та освітньому просторі доби постнекласичної раціональності, яка характеризується недовірою до наукового способу пізнання, скепсисом до релятивізованих критеріїв наукової істини, переконанням щодо неспроможності науки ефективно вирішувати життєво

важливі проблеми, що постали перед людством. За цих умов поняття «смислу», здатне відігравати важливу доцентрову роль, виявляючи сутнісну характеристику людини - здатність наділяти дійсність навколо себе смыслом. Саме в цьому плані посилюється значимість і актуальність гуманітарнонаукової проблематики, активізується інкорпорація досягнень гуманітаристики на загальнонауковий рівень. Йдеться навіть про «гуманітарний поворот», якому є властивим прогресуюче зацікавлення тематикою гуманітарії, гуманізація науки та освіти, подолання традиційного технократизму, пошук шляхів інтеграції природничого та гуманітарного знання.

В цілому позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження О.В.Рупташ, зупинюсь на деяких дискусійних моментах та положеннях, які потребують певних уточнень.

- Місцями в роботі спостерігається тенденція розглядати розвиток гуманітарного знання як процес автономний і незалежний від розвитку природознавства. Слід зазначити, що поступ гуманітарного знання, відтоді як воно отримало громадянство в науці, завжди корелював із розвитком природознавства. Нині особливо відчувається нагальна потреба їх одне в одному, активно відбувається зближення їх методологій та «стирання радикальної, смислової відмінності між їхніми об'єктами» про що цілком доречно, зазначається в дисертації. За М. Епштейном, гуманітарні науки орієнтуються на демістифікацію, денатуралізацію того, що природничим та суспільним наукам видавалося усталеним та надійним позитивним підмурком об'єктивності. Як тепер виявляється, саме те, що робить гуманітаристику недостатньо науковою – зворотність її суб'єкта, семантична розмитість і навіть метафоричність її мови – складають високий інтерес точних дисциплін, ту вершину самоусвідомлюючого і самоорганізуючого життя до якого вони прагнуть. Це все переконливо свідчить про гуманітарну стурбованість природознавства проблемами свідомості, творчості, інтуїції, свободи волі, етики та теології. Означений аспект заслуговує на більшу увагу. Дисертація від цього значно б виграла.

- Концентруючи увагу на дослідженні сучасного стану та перспектив розвитку гуманітарії, дисертантка більш акцентує увагу на тому, що її відрізняє від природознавства, а не на тому, що їх зближує і, часом, формулює положення, які потребують певних уточнень. – Чому, наприклад, містичний досвід (позараціональне знання) не можна передати іншому як знання раціональне? (с.36).

- На с. 58 стверджується, що «оскільки ми виявили, що природничі науки зосереджені на пізнанні наявного, а гуманітарні належного, то з цього випливає, що в межах природничого знання не постає питання про мету як утілення образу належного, в той час, як гуманітарне знання має своїм безпосереднім завданням формувати й оцінювати такий образ-мету» (с.58). Наукове дослідження (і в тому числі в процесі пізнання наявного) важко уявити без усвідомлення мети, для чого воно проводиться. Проблема мети була актуальною вже для основоположника класичної науки І.Ньютона, якого багато істориків відносять скоріше до теологів, ніж до фізиків.

- Важко погодитися також із тезою, що «природничі науки здатні лише продукувати нове наявне, але не в змозі оцінити його значення в смисл» (с. 58).

- Місцями дисертантка не досить коректно вживає термін «парадигма». «Парадигми смислу від гетерономії до автономії» (с. 30). «Специфіка гуманітарного знання...стала підставою для заперечення його парадигмальності» (с. 6). Це при тому, що окремий параграф дослідження присвячений потенціалу і обмеженню застосування парадигмального підходу в гуманітарних науках (3.2.).

Очевидно, що ці зауваження абсолютно не ставлять під сумнів вагомих здобутків дисертантки. Науковий рівень дисертації О.В. Рупташ є достатньо високим. Перед нами – творча, самостійна робота з непростой та, безумовно, актуальної й недостатньо дослідженої теми. У структурному та концептуальному плані її вирішення – цілком авторське. Матеріал викладено послідовно, у хорошому літературному стилі, висновки чіткі, аргументовані, мають безпосередній зв'язок зі змістом основних розділів та підрозділів. Дисертація,

публікації та автореферат відповідають “Основним вимогам до дисертацій та авторефератів дисертацій”. Результати дисертаційного дослідження відзначаються новизною, витримали необхідну апробацію і, поза сумнівом, знайдуть своє теоретичне і практичне застосування.

Це надає підстави для висновку, що дисертація Рупташ Ольги Василівни «Евристичний потенціал поняття смислу в гуманітарнонаукових парадигмах знання» виконана на хорошому професійному рівні, має всі ознаки наукової новизни й відповідає вимогам пункту 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» (Постанова Кабміну України № 567 від 24 липня 2013 р.), а її автор заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософських наук зі спеціальності 09.00.09 – філософія науки.

15. 09. 2015 р.

Офіційний опонент
доктор філософських наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу
філософських проблем природознавства
та екології Інституту філософії
імені Г.С. Сковороди НАН України

Кисельов М.М.

